

М. І. Сенченко

БІБЛІОГРАФІЯ КРАЇН СВІТУ

Київ
Видавництво Ліра-К
2023

УДК 01(100)
С31

*Ухвалено та рекомендовано до друку Вченою радою
Книжкової палати України імені Івана Федорова.
(Протокол № 8 від 25 серпня 2022 року).*

Рецензенти:

Давидова Ірина Олександрівна – доктор наук з соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи Харківської державної академії культури.

Швецова Галина Миколаївна – доктор історичних наук, професор кафедри документальних комунікацій і бібліотечної справи Рівненського державного гуманітарного університету.

Сенченко М. І.

С31 Бібліографія країн світу / Сенченко М. І. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. – 306 с.
ISBN 978-617-520-400-9

Бібліографія – це візитна картка нації, за якою визначають її науковий та інтелектуальний потенціал; народи світу дізнаються, що пишуть письменники, вчені, спеціалісти, журналісти конкретної країни, що писали раніше, коли була створена й видана перша книга тощо. Тому всі країни світу, незалежно від економічного й політичного стану, велику увагу приділяють реєстрації творів друку, створенню та розповсюдженню літописів друкованої продукції.

У книзі викладається авторська концепція бібліографії, її зародження, становлення й розвиток. Книга призначена для студентів університетів і може бути корисною для спеціалістів у сфері книжкової індустрії, бібліотек і бібліографічних центрів.

При написанні книги використані матеріали, опубліковані у вітчизняній і закордонній літературі, що наявна у відкритому доступу.

УДК 01(100)

ISBN 978-617-520-400-9

© Сенченко М.І., 2023

© Видавництво Ліра-К, 2023

ВСТУП

У традиційній системі комунікацій, що не одне сторіччя базувалася на обігу друкованої продукції, функції видавництва, поліграфічних підприємств, книготорговельних організацій, бібліотек, архівів були чітко визначеними й здавалися непорушними. Проте внаслідок цифрової революції величезний інформаційний масив трансформувався в комп'ютерні файли, розміщені в глобальній мережі. Це призвело до появи абсолютно інших підходів стосовно створення, розповсюдження, зберігання і доведення до споживачів знань.

Багато чого з цих принципів ще потребує серйозного теоретичного осмислення, проте в реальному житті досягнення високі технології вже широко застосовуються багатьма країнами. Головною рисою інформаційного продукту є те, що він має бути прозорим, доступним і широко відомим.

Важко уявити розвиток світової науки без мереж бібліографічної інформації, без можливості за лічені хвилини отримувати повні копії першоджерел з інформаційних центрів, розташованих за тисячі кілометрів від користувача. Еволюція мережевих комунікацій і вебтехнологій надає багато нових можливостей для розвитку національної бібліографії (НБ). Проблема створення і розвитку національної бібліографії надзвичайно актуальна і сьогодні, що вимагає постійної уваги держави й залучення до праці кращих бібліографів країни.

Становлення міжнародної бібліографічної співпраці як одного з напрямів бібліографічної діяльності загалом припадає на другу половину XIX ст., що було пов'язано з інтенсивним розвитком видавничої справи та, як наслідок, збільшенням випуску друкованої продукції, а також зі створенням у багатьох країнах світу національних бібліографічних і бібліотечних товариств.

Велике значення для розвитку НБ мав Міжнародний конгрес з національної бібліографії, організований ЮНЕСКО в співпраці з Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій (ІФЛА), що пройшов у 1977 р. в Парижі. Конгрес був задуманий як робоча зустріч фахівців-бібліографів, що приймають рішення на основі спільного обговорення і загальної домовленості. Роботі конгресу

передувала розсилка заздалегідь підготовленого документа «Національна бібліографія. Стандартизована інформаційна практика і обмін бібліографічною інформацією». Таким чином, усі зацікавлені організації та установи дістали можливість ретельно вивчити основні положення робочого документа.

На конгресі були визначені головні функції національної бібліографії, розглянуті так звані некнижкові носії інформації, прийнятий закон про обов'язковий примірник (ОП), питання про стандартизацію серіальних видань. Виходячи з цих положень, конгрес ухвалив: функції національного бібліографічного агентства мають виконувати самостійні установи (Книжкові палати, Бібліографічні інститути, Інститути книги та ін.). У структурі Національної бібліотеки Франції був створений центр Національної бібліографії, а в Британській бібліотеці – відділення Бібліографічних служб, основою якого стала Рада Британської національної бібліографії.

Особливу увагу на конгресі приділили фізичним формам інформації, що використовувалися в національній бібліографії, – каталожним карткам і магнітним стрічкам. Відзначили, що впровадження комп'ютерної техніки приводить до ряду змін у бібліотеках.

Був підготовлений документ «Стандартизаційна діяльність, що належить до бібліотек і національної бібліографії». Кожне національне бібліографічне агентство мало відповідати за складання відповідно до міжнародних вимог повного бібліографічного опису всіх видань, що вийшли в його країні. З цієї причини Національне бібліографічне агентство приймає Міжнародний стандарт бібліографічного опису, відповідає за надання Міжнародного стандартного книжкового номера ISBN і Міжнародного стандартного номера серіальних видань ISSN.

Головною проблемою, що цікавить безліч бібліотек і видавництв світу, залишається комп'ютеризація. Розвиток інформаційних мереж змінює роль бібліотек, видавництв, книжкових магазинів, підвищується їх відповідальність за виконання функцій подання повної, точної та якісної інформації не лише в традиційному, а й в електронному вигляді.

Важливим напрямом дослідження є питанням всесвітньої бібліографії, якому присвячено низку публікацій вітчизняних і закордонних авторів, проте ці праці здебільшого застарілі й не вра-

ховують нових реалій, зокрема специфіки реєстрації електронних і мережових публікацій.

У книзі розглянуто основні тенденції розвитку всесвітньої бібліографічної співпраці, діяльність Бібліографічної секції ІФЛА, що регламентує міжнародну й національну бібліографію. Увагу акцентовано на історії формування всесвітньої бібліографії, організаційних і технологічних проблемах бібліографічного оформлення електронних мережових ресурсів.

Приділено увагу історії становлення національної бібліографії в різних країнах світу, зокрема Великій Британії, США, Франції, Німеччині, Болгарії, Угорщині, Польщі, Румунії, Чехії, Словаччині, країнах колишньої Югославії. Зауважено, що сучасний рівень розвитку бібліографії в цих державах зумовлений багатьма чинниками, поміж яких – широке впровадження інформаційних технологій і комп'ютерної техніки у видавничу сферу та бібліотечну діяльність, що викликає потребу адаптації бібліографічних технологій до інформаційних запитів суспільства. Результатом автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів стала комп'ютерна бібліографія, що базується на використанні сучасних інформаційних технологій і комп'ютерної техніки в бібліографічній роботі. Актуальність її дослідження зумовлена тим, що нині вона являє собою найвищий рівень розвитку бібліографічних технологій.

Огляд національної бібліографії країн Азії, Африки та Латинської Америки зроблено на основі матеріалів, зібраних автором до 2018 р. Будь-яка дискусія з національної бібліографії має концептуально й структурно ґрунтуватися на аналізі політично-економічної ситуації в країні. Такий масштабний підхід особливо важливий щодо держав Азії, Африки та Латинської Америки – регіонів, котрі розривають суперечності, що ускладнюють процеси формування національної бібліографії.

Пропонований матеріал надає уявлення про розвиток НБ країн окреслених регіонів. Зокрема, докладно розглянуто аспекти її становлення: історичні передумови, наявність чи відсутність закону про обов'язковий примірник, національного бібліографічного агентства, періодичність випуску бібліографічних покажчиків, стан обліку електронних ресурсів, автоматизація процесів опрацювання надходжень.

Зауважено, що національна бібліографія виникла, щоб забезпечити облік і всебічну систематизацію продукції, котра реалізується в матеріальному форматі й видається в межах чітко окреслених державних утворень. Сучасний етап її розвитку передусім характеризує такий чинник, як створення міжнародних систем бібліографічної інформації, інтегрованими учасниками яких є національні бібліографічні служби майже всіх країн світу.

У книзі розглянуто окремі аспекти розвитку книжкової індустрії окремих країн Європи й США, зокрема книгорозповсюдження й становлення книготорговельної бібліографії. Аналіз джерельної бази свідчить, що, попри значний досвід книговидавців і книгорозповсюджувачів у світі, в українському дослідницькому полі замало уваги приділено історії та сучасності книготорговельної бібліографії. Розглянуто аспекти формування й характеристики видавничої та книготорговельної бібліографії в зарубіжних країнах. Її історичний досвід різноманітний і специфічний через національні умови, проте і в цьому різноманітті виражені загальні закономірності й риси, властиві видавничій та книготорговельній бібліографії багатьох держав світу. На прикладі історії виникнення, розвитку й сучасної практики видавничої та книготорговельної бібліографії США, Великої Британії, Німеччини, Франції, окремих країн Азії, Африки і Латинської Америки простежено як національні особливості, так і закономірності історичного шляху й сучасної структури цього виду діяльності.

Наголошено, що саме бібліографічна інформація про видавничу продукцію є єдиною можливою формою подання відомостей про товар у книжковій торгівлі. Від того, на основі яких правил і принципів створюють і поширюють бібліографічну інформацію, залежить ухвалення управлінських рішень, успіх комерційних підприємств, отримання прибутку тощо. Значення сучасної бібліографії посилюється завдяки широкому впровадженню інтернет-технологій, їх використанню в реалізації книжкової та іншої видавничої продукції, організації віртуальних книгарень тощо.

Висвітлено історичні етапи й тенденції розвитку книготорговельної бібліографії та системи Books in Print (Книги у продажу). Докладно розглянуто численні зразки книготорговельної бібліографії в хронологічному зрізі, а також діяльність найвідоміших компаній із випуску каталогів Books in Print.

Наголошено, що цифровізація багатьох процесів у видавничій справі, пандемія COVID-19 та пов'язані з нею карантинні обмеження внесли суттєві корективи в технологічний устрій галузі, прискоривши цифрову трансформацію видавничої сфери. Ці чинники є основними передумовами побудови єдиної інформаційної платформи, що об'єднає видавців, бібліотеки та користувачів, забезпечивши їх якісним інформаційним наповненням і сучасними аналітичними сервісами. Розглянуто передумови та можливості створення Цифрової платформи книжкової індустрії (ЦПКІ) на основі баз даних Книжкової палати України, сформованих за роки незалежності, та екосистеми інформаційної взаємодії у видавничій галузі.

Розглянуто галузевий інструментарій, що становитиме основу ЦПКІ. Це численні ресурси Книжкової палати України, що охоплюють електронні каталоги: книг, нотних, образотворчих, картографічних та електронних видань; інформаційні масиви універсальної десяткової класифікації (УДК) і таблиці зіставлення індексів УДК і бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК); бази даних: ретроспективної бібліографії, видавців, агентства ISBN і ISMN, статистики друку та інші.

З'ясовано нагальні проблеми, що гальмують створення ЦПКІ, зокрема модернізація локальної комп'ютерної мережі Книжкової палати України, придбання сучасного програмного забезпечення, а також розв'язання низки організаційних питань.

Метою книги є висвітлення розвитку бібліографії в історичному зрізі та в добу цифрових технологій; дослідження діяльності бібліографічних центрів зарубіжних країн у контексті забезпечення інформаційних потреб у локальному та міжнародному інформаційних просторах; розгляд тенденцій розвитку книготорговельної та видавничої бібліографії в Україні та зарубіжних країнах.

У додатку наведено коротку інформацію про центри, що займаються бібліографічною діяльністю в 74-х країнах світу.

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

- ААПК – Англо-американські правила каталогізації
АБА – Американська бібліотечна асоціація
АБІ – асортиментно-бібліографічна інформація
ББК – бібліотечно-бібліографічна класифікація
БІГА – бібліографічна інформація про готівковий асортимент
БІГР – бібліографічна інформація про готівковий репертуар
БІПА – бібліографічна інформація про перспективний асортимент
БІПР – бібліографічна інформація про перспективний репертуар
БІРА – бібліографічна інформація про розпроданий асортимент
БІРР – бібліографічна інформація про реалізований репертуар
БК – Бібліотека Конгресу (США)
БНБ – Британська національна бібліографія
ДК – друкована карточка централізованої каталогізації
ДКД – Десяткова класифікація Дьюї
ІКТ – інформаційно-комп’ютерні технології
ІФЛА – Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ
КУВ (СІР) – каталогізація у виданні (Cataloguing in Publication)
ЕКУВ (ЕСІР) – електронна версія програми каталогізація у виданні
МБІ – Міжнародний бібліографічний інститут (Institut International de Bibliographie)
НБ – національна бібліографія
НБА – національне бібліографічне агентство
НДР – Німецька Демократична Республіка
ННБ – Німецька національна бібліографія
ОБІ – обліково-видавнича бібліографічна інформація
ОП – обов’язковий примірник
ПАР – Південно-Африканська республіка
ПБІ – перспективно-бібліографічна інформація
ПНБ – поточна національна бібліографія
ПрНБ – перспективна національна бібліографія
РНБ – ретроспективна національна бібліографія
УБР – Універсальний бібліографічний репертуар

УДК – Універсальна десяткова класифікація
ФАС – Французька асоціація стандартизації
ФРН – Федеративна Республіка Німеччина
ЦПКІ – цифрова платформа книжкової індустрії
ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
ABPR – Літопис американського книговидавництва (American book publishing record)
ALP – Розвиток бібліотечної справи у країнах третього світу (Advancement of Librarianship in the Third World)
BIP – Books in Print (Книги у продажу)
BLAISE – Британська бібліотечна автоматизована інформаційна служба (British Library Automated Information Service)
BNBMARC – Британська національна бібліографія у форматі MARC
BF – Бібліографія Франції (Bibliographie de la France)
CBI – Кумулятивний покажчик книг (Cumulative Book Index)
CCF – Зведений каталог Франції (Catalogue Collectif de France)
DLC – Класифікація Бібліотеки Конгресу США
DNB – Німецька національна бібліографія (Deutsche National Bibliographie)
FID – Міжнародна федерація документації (Federation Informational de Documentation)
ISDS – Міжнародна система даних про періодичні видання (The International Serial Data System)
ISBD – Міжнародний стандартний бібліографічний опис (International Standard Bibliographic Description)
ISBD (A) – правила ISBD для антикварних книг (Antiquarian – від 1801 р.)
ISBD (CF) – правила ISBD для комп'ютерних файлів (Computer Files)
ISBD (CM) – Стандартний бібліографічний опис для картографічних видань (Card-materials)
ISBD (CP) – правила ISBD для складових частин документів (Component Parts)
ISBD (ER) – правила ISBD для опису електронних ресурсів (Electronic Resources)

ISBD (G) – загальний (General), або генеральний, стандартний, бібліографічний опис

ISBD (NBM) – Стандартний бібліографічний опис для не книжкових матеріалів (Non-book Materials)

ISBD (PM) – правила ISBD для нотних видань (Printed Music)

ISBD (S) – Стандартний бібліографічний опис для серіальних видань (Serials)

ISBN – Міжнародний стандартний книжковий номер

ISMN – Міжнародний стандартний номер нотних видань (International Standard Musical Number)

ISSN – Міжнародний стандартний номер серіальних видань

ISO – Міжнародна організація зі стандартизації (International Standard Organization)

LOC – Комп'ютерний каталог БК (Library of Congress computerized catalog)

MARC – Машиночитна каталогізація (Machine-Readable Cataloguing)

NATIS – Національні інформаційні системи (The National Information System)

NDL – Національні цифрові бібліотеки (National Digital Library)

OCLC – Автоматизований бібліотечний центр з інтерактивним доступом (Online Cataloguing Library Center)

PBIP – Paperbound Books in Print

RDA – новий стандарт каталогізації, що з 2009 року замінив 2-е видання Англо-американських правил каталогізації

UAP – Загальна доступність видань (Universal Availability of Publication)

UBC – Універсальний бібліографічний облік (Universal Bibliographic Control).

UBCIM – Програми Універсального бібліографічного обліку і Міжнародної програми MARC (Universal Bibliographic Control and International Machine-Readable Cataloguing)

UDT – Програма Універсальної передачі даних і телекомунікації (Universal Dataflow and Telecommunications)

UNISIST – Всесвітня система наукової інформації (Universal System for Information in Science and Technology)

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОГРАФІЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

1.1. Коротка історична довідка

Термін «бібліографія» виник у Стародавній Греції, спочатку означав «книгописання» і лише з середини XVII ст. став уживатися в значенні «книгоописання». Власне історія бібліографії починається з виникненням книгодрукування. У сучасному розумінні об'єктом бібліографії вважаються твори друку всіх видів, рукописні книги, створені до винаходу книгодрукування, рукописи новітнього часу, що мають суспільно-наукове значення (наприклад, дисертації, депоновані рукописи, тобто рукописи, здані на зберігання).

Терміном «національна бібліографія» в міжнародній бібліографічній практиці заведено позначати вид бібліографії, призначенням якої є ретроспективний і поточний облік національної друкованої продукції та інформування про неї.

Уперше термін «національна бібліографія» зустрічаємо в «Нарисі бібліографії» (*Grundriss der bibliographie*, 1774) М. Деніса, бібліотекаря імператриці Марії-Терезії. Розуміючи й трактуючи бібліографію як книгознавство (що характерно для XVIII–XIX ст.), він, проте, не прагнув надати їй наукового визначення, а використав термін на позначення більш ранніх бібліографічних і біобібліографічних праць, що описували друковані видання певних національних літератур. Схоже тлумачення цього поняття – як класифікаційної ознаки бібліографічних видань – знаходимо і в працях Г. Дебюра-мол., Ш. Ж. Брюне, Ю. Петцхольдта.

Нині термін «національна бібліографія», з одного боку, є найуживанішим у бібліографічній теорії та практиці, а з іншого – одним із найневизначеніших і багатозначних. Причину полісемії слід шукати у відмінності історичних умов розвитку держав, їхньої культури, шляхів становлення видавничої та книготорго-

вельної справи, передусім у ХІХ ст. Саме тоді відбувалося формування НБ, зумовлене такими чинниками:

- утворення націй і держав, кристалізація національної самосвідомості, потреба в узагальненні вітчизняної історії та досягнень національної культури;

- зростання обсягів книговидання та розповсюдження літератури живою народною мовою й поступове витіснення головної міжнародної мови – латинської;

- інтенсивний розвиток книгодрукування (якщо до 1600 р. в Європі було випущено майже 6 тис. назв книг, то 1900 р. – понад 158 тис.);

- створення в багатьох країнах Європи та у США національних об'єднань видавців, книгопродавців, бібліотекарів і бібліографів.

Поява перших національних бібліографічних зведень припадає на ХVІ ст. і пов'язана з іменами англійців Дж. Леленда («Коментарі про британських письменників», 1545) і Дж. Бейля («Перелік відомих письменників Великої Британії...», 1549).

У той самий період виходили й перші книготорговельні каталоги, що мали ретроспективний характер, оскільки описували друкарську продукцію, випущену за кілька років. Наприклад, у Німеччині набули поширення так звані ярмаркові каталоги (Messekatalog), котрі видавали до книжкових ярмарків, що проводилися у Франкфурті-на-Майні, а згодом і в Лейпцизі. У Великій Британії 1595 р. побачив світ «Каталог англійських друкованих книг», складений книгопродавцем Е. Монселлом, що описував літературу англійською мовою, видану від часу зародження видавничої справи в країні.

Проте розвиток книгодрукування, прогрес науки й культури, потреба книжкової торгівлі в бібліографічній інформації вимагали систематичного та оперативного обліку друкарської продукції, а також своєчасного інформування про неї. Такий облік найчастіше здійснювали книговидавці та книгопродавці, й передусім він мав інформувати їхніх колег про появу на книжковому ринку нових видань. В окремих випадках систематичну реєстрацію здійснювали представники культури чи науки, видатні просвітитники.

У сучасному бібліографознавстві поняття «національна бібліографія» охоплює дві форми, що історично склалися: предметний